

Załącznik do Zarządzenia nr ZSP05 1/2023/2024 z dnia 21.06.2024 r.
Dyrektora Zespołu Szkolno-Przedszkolnego nr 5 w Katowicach
w sprawie Standardów Ochrony Małoletnich

**STANDARDY
OCHRONY MAŁOLETNI
W ZESPOLE SZKOLNO-PRZEDSZKOLNYM NR 5
W KATOWICACH**

KATOWICE, 2024 r.

Spis treści

ROZDZIAŁ 1. INFORMACJE OGÓLNE	3
ROZDZIAŁ 2. STANDARDY OCHRONY MAŁOLETNICH	5
ROZDZIAŁ 3. ZASADY OCHRONY MAŁOLETNICH PRZED KRZYWDZENIEM OBOWIĄZUJĄCE W ZESPOLE	8
3.1 ZASADY BEZPIECZNEJ REKRUTACJI PRACOWNIKÓW	8
3.2 ZASADY ZAPEWNIAJĄCE BEZPIECZNE RELACJE MIĘDZY DZIECKIEM A PERSONELEM ZESPOŁU	10
3.3 ZASADY ZAPEWNIAJĄCE BEZPIECZNE RELACJE MIĘDZY MAŁOLETNIMI	11
3.4 ROZPOZNAWANIE I REAGOWANIE NA CZYNNIKI RYZYKA KRZYWDZENIA DZIECKA	12
ROZDZIAŁ 4. PROCEDURY POSTĘPOWANIA W SYTUACJI PODEJRZENIA, ZE MAŁOLETNI DOŚWIADCZA KRZYWDZENIA	13
ROZDZIAŁ 5. PROCEDURY POSTĘPOWANIA W PRZYPADKU ZGŁOSZENIA KRZYWDZENIA PRZEZ MAŁOLETNIEGO	16
ROZDZIAŁ 6. NIEBIESKA KARTA	16
ROZDZIAŁ 7. ZASADY OCHRONY DANYCH OSOBOWYCH I WIZERUNKU MAŁOLETNIEGO	17
ROZDZIAŁ 8. ZASADY KORZYSTANIA Z URZĄDZEŃ ELEKTRONICZNYCH Z DOSTĘPEM DO SIECI INTERNETOWEJ. PROCEDURY OCHRONY UCZNIÓW PRZED TREŚCIAMI SZKODLIWYMI	18
ROZDZIAŁ 9. MONITORING I UDOSTĘPNIENIE STANDARDÓW OCHRONY MAŁOLETNICH	19

Akty prawne na podstawie, których oparte są Standardy Ochrony Małoletnich

- 1) Ustawa z dnia 13 maja 2016 r. o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym (t. j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1304 ze zm.);
- 2) Ustawa z dnia 28 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (t. j. Dz.U. z 2023 r. poz. 1606);
- 3) Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (t. j. Dz. U.

z 2021 r. poz. 1249);

4) Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny (t. j. Dz. U z 2022 r. poz. 1138 ze zm.);

5) Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych z dnia 20 listopada 1989 r. (t. j. Dz. U. z 1991 Nr 120 poz. 526 ze zm.);

6) Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia z dnia 6 września 2023 r. w sprawie procedury

"Niebieskie Karty" oraz wzorów formularzy "Niebieska Karta" (t. j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1870).

ROZDZIAŁ I. INFORMACJE OGÓLNE

WPROWADZENIE

Nowelizacja Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego określiła warunki skutecznej ochrony małoletnich przed różnymi formami przemocy. Wprowadzone zmiany wskazują na potrzebę opracowania jasnych i spójnych standardów postępowania w sytuacjach podejrzenia krzywdzenia lub krzywdzenia małoletnich. „Standardy ochrony małoletnich” są jednym z elementów systemowego rozwiązania ochrony małoletnich przed krzywdzeniem i stanowią formę zabezpieczenia ich praw. Należy je traktować jako jedno z narzędzi wzmacniających i ułatwiających skuteczniejszą ochronę małoletnich przed krzywdzeniem.

W konstruowaniu „Standardów ochrony małoletnich” przyjęto następujące założenia:

- 1) w Zespole Szkolno – Przedszkolnym nr 5 w Katowicach nie są zatrudniane osoby mogące zagrażać bezpieczeństwu małoletnich,
- 2) wszyscy pracownicy potrafią zdiagnozować symptomy krzywdzenia małoletniego oraz podejmować interwencje w przypadku podejrzenia, że małoletni jest ofiarą przemocy,
- 3) podejmowane postępowanie nie może naruszać praw dziecka, praw człowieka oraz bezpieczeństwa danych osobowych,
- 4) małoletni wiedzą, jak unikać zagrożeń w kontaktach z dorosłymi i rówieśnikami,
- 5) małoletni wiedzą, do kogo zwracać się o pomoc w sytuacjach dla nich trudnych i czynią to mając świadomość skuteczności podejmowanych działań,
- 6) rodzice poszerzają wiedzę i umiejętności o metodach wychowania bez stosowania przemocy oraz potrafią uczyć zasad bezpieczeństwa.

Ponadto przyjęto, że:

- 1) prowadzone postępowanie na wypadek krzywdzenia lub podejrzenia krzywdzenia małoletnich jest zorganizowane w sposób zapewniający im skuteczną ochronę,
- 2) działania podejmowane w ramach ochrony małoletnich przed krzywdzeniem są dokumentowane oraz monitorowane i poddawane okresowej weryfikacji przy udziale wszystkich zainteresowanych podmiotów.
- 3) Osobami odpowiedzialnymi za przyjmowanie zgłoszeń o zdarzeniach zagrażających małoletniemu są zatrudnieni w każdej placówce psychologzy.

Uwzględniając powyższe założenia niniejszy dokument określa zatem standardy ochrony małoletnich, stanowiące zbiór zasad i procedur postępowania w sytuacjach zagrożenia ich bezpieczeństwa. Jego najważniejszym celem jest ochrona małoletnich przed różnymi formami przemocy oraz budowanie bezpiecznego i przyjaznego środowiska.

SŁOWNICZEK POJĘĆ

Ilekróć w nierniejszych Standardach jest mowa bez bliższego określenia o:

- 1) **Dyrektorze** – należy przez to rozumieć Dyrektora Zespołu Szkolno-Przedszkolnego nr 5 w Katowicach
- 2) **Szkole, placówce** – należy przez to rozumieć Szkołę Podstawową nr 2 im. Jana III Sobieskiego w Zespole Szkolno-Przedszkolnym nr 5 w Katowicach oraz oddziały przedszkolne
- 3) **Zespole** - należy przez to rozumieć Zespół Szkolno-Przedszkolny nr 5 w Katowicach
- 4) **Pracowniku** – należy przez to rozumieć osobę zatrudnioną na podstawie umowy o pracę, umowy o dzieło, umowy zlecenia w Zespole Szkolno-Przedszkolnym nr 5 w Katowicach
- 5) **Partnerze współpracującym ze szkołą/przedszkolem** – należy przez to rozumieć osoby wykonujące zadania zlecone na terenie szkoły/przedszkola na mocy odrębnych przepisów (np. pielęgniarka, higienistka fotograf i inne osoby);
- 6) **Dziecku** – należy przez to rozumieć każdą osobę uczęszczającą do Szkoły Podstawowej nr 2 im. Jana III Sobieskiego w Zespole Szkolno-Przedszkolnym nr 5 oraz każdą osobę uczęszczającą do oddziałów przedszkolnych należących do Zespołu Szkolno-Przedszkolnego nr 5 w Katowicach
- 7) **Małoletnim** – należy przez to rozumieć zgodnie z kodeksem cywilnym osobę od urodzenia do ukończenia 18 roku życia;
- 8) **Opiekunie dziecka** – należy przez to rozumieć rodzica bądź opiekuna posiadającego pełnię władzy rodzicielskiej lub opiekuna prawnego (osobę reprezentującą dziecko, ustanowioną przez sąd, w sytuacji, gdy rodzicom nie przysługuje władza rodzicielska lub gdy rodzice nie żyją);
- 9) **Zgodzie opiekuna małoletniego** – należy przez to rozumieć zgodę co najmniej jednego z rodziców małoletniego. Jednak w przypadku braku porozumienia między opiekunami małoletniego należy poinformować ich o konieczności rozstrzygnięcia sprawy przez sąd rodzinny;
- 10) **Krzywdzeniu małoletniego** – należy rozumieć popełnienie czynu zabronionego lub czynu karalnego na szkodę małoletniego przez jakąkolwiek osobę, w tym pracownika szkoły/przedszkola lub zagrożenie dobra małoletniego, w tym jego zaniedbywanie.

Krzywdzeniem jest:

- **przemoc fizyczna** – jest to celowe uszkodzenie ciała, zadawanie bólu lub groźba uszkodzenia ciała. Skutkiem przemocy fizycznej mogą być m. in. złamania, siniaki, rany cięte, poparzenia, obrażenia wewnętrzne. Przemoc fizyczna powoduje lub może spowodować utratę zdrowia bądź też zagrażać życiu,
- **przemoc emocjonalna** – to powtarzające się poniżanie, upokarzanie i ośmieszanie małoletniego, nieustanna krytyka, wciąganie małoletniego w konflikt osób dorosłych, manipulowanie nim, brak odpowiedniego wsparcia, stawianie małoletniemu wymagań i oczekiwań, którym nie jest on w stanie sprostać,
- **przemoc seksualna** – to angażowanie małoletniego w aktywność seksualną przez osobę dorosłą. Wykorzystywanie seksualne odnosi się do zachowań z kontaktem fizycznym (np. dotykanie małoletniego, współżycie z małoletnim) oraz zachowania bez kontaktu fizycznego (np. pokazywanie małoletniemu materiałów pornograficznych, podglądanie, ekshibicjonizm),
- **przemoc ekonomiczna** – to niezapewnianie odpowiednich warunków do rozwoju dziecka, m.in. odpowiedniego odżywiania, ubrania, potrzeb edukacyjnych czy schronienia, w ramach środków dostępnych rodzicom lub opiekunom. Jest to jedna z form zaniedbania,
- **zaniedbywanie** – to niezaspokajanie podstawowych potrzeb materialnych i emocjonalnych małoletniego przez rodzica lub opiekuna prawnego, niezapewnienie mu odpowiedniego

jedzenia, ubrań, schronienia, opieki medycznej, bezpieczeństwa, braku dozoru nad wypełnianiem obowiązku szkolnego;

11) **Danych osobowych dziecka** – należy przez to rozumieć wszelkie informacje umożliwiające identyfikację dziecka Szkoły Podstawowej nr 2 im. Jana III Sobieskiego w Zespole Szkolno-Przedszkolnym nr 5 w Katowicach oraz oddziałów przedszkolnych w Zespole Szkolno-Przedszkolnym nr 5 w Katowicach

12) **Osobie odpowiedzialnej za Internet** – należy przez to rozumieć wyznaczonego przez Dyrektora Szkoły pracownika, sprawującego nadzór nad korzystaniem z Internetu przez uczniów na terenie szkoły oraz nad bezpieczeństwem małoletnich w Internecie.

ROZDZIAŁ II. STANDARDY OCHRONY MAŁOLETNIICH

Standard I

Pracownicy Zespołu, małoletni, ich rodzice oraz opiekunowie prawni znają „Standardy ochrony małoletnich”. Dokument jest dostępny i upowszechniany.

Wskaźniki realizacji standardu:

1. Dokument „Standardy ochrony małoletnich” został opracowany, zgodnie z Ustawą z dnia 28 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2023 poz. 1606).
2. Zapoznano z nim personel Zespołu, rodziców/opiekunów prawnych małoletnich oraz małoletnich.
3. Dokument wprowadzono do stosowania w Zespole.
4. Dokument udostępniono na stronie internetowej Zespołu : <https://www.zsp5.pl> oraz w widocznym miejscu (informacja na tablicy ogłoszeń, dokument do wglądu w sekretariacie).
5. Dokument został udostępniony w dwóch wersjach: wersji pełnej oraz skróconej przeznaczonej dla małoletnich i zawierającej informacje dla nich istotne.
6. Informacje o treści dokumentu upowszechniane są wśród pracowników Zespołu.
7. Informacje istotne dla małoletnich zawarte w dokumencie upowszechniane są w trakcie zajęć/warsztatów grupowych prowadzonych przez wychowawców i specjalistów.
8. Publikacja dokumentu spełnia wymogi Ustawy o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami

Standard II

Personel współtworzy i gwarantuje bezpieczne i przyjazne środowisko w Zespole.

Wskaźniki realizacji standardu:

1. W Zespole zatrudnia się personel po wcześniejszej weryfikacji w Krajowym Rejestrze Karnym, Rejestrze Sprawców Przestępstw na Tle Seksualnym, a w przypadku stanowisk pedagogicznych dodatkowo w Centralnym Rejestrze Orzeczeń Dyscyplinarnych.
2. W przypadku zatrudnienia obcokrajowców Dyrektor weryfikuje osobę w rejestrach karalności państw trzecich w zakresie określonych przestępstw (lub odpowiadających im czynów zabronionych w przepisach prawa obcego) lub w przypadkach prawem wskazanych poprzez oświadczenia o niekaralności.
3. Dyrektor Zespołu określa organizację, stosowanie i dokumentowanie działań podejmowanych w ramach procedur określonych w dokumencie „Standardy ochrony małoletnich”.
4. Pracownicy Zespołu są świadomi swoich praw oraz odpowiedzialności prawnej ciążącej na nich za nieprzestrzeganie standardów ochrony małoletnich.

5. W Zespole i prowadzona jest systematyczna edukacja wszystkich pracowników z zakresu ochrony małoletnich przed krzywdzeniem, a w szczególności:
 - 1) rozpoznawania symptomów krzywdzenia małoletnich,
 - 2) procedur interwencji w przypadku krzywdzenia lub podejrzenia krzywdzenia, a także posiadania informacji o krzywdzeniu,
 - 3) dokumentowania podejmowanych działań związanych z ochroną małoletnich,
 - 4) znajomości praw dziecka, praw człowieka oraz zasad bezpiecznego przetwarzania udostępnionych danych osobowych,
 - 5) odpowiedzialności prawnej za zdrowie i życie powierzonych w opiece małoletnich,
 - 6) procedury „Niebieskie Karty”,
 - 7) bezpieczeństwa relacji całego personelu z małoletnim, uwzględniającą wiedzę o zachowaniach pożądanych i niedozwolonych w kontaktach z nim.
6. W Zespole prowadzi się systematyczną diagnozę czynników ryzyka i czynników chroniących poczucia bezpieczeństwa małoletnich, a w szczególności w obszarach:
 - 1) relacji między pracownikiem poradni a małoletnim,
 - 2) poczucia bezpieczeństwa psychofizycznego, z uwzględnieniem zagrożeń środowiskowych (poszanowanie odmienności, równość i sprawiedliwość w przestrzeganiu ogólnie obowiązujących zasad, podmiotowe traktowanie).

Standard III

Zespół oferuje rodzicom/opiekunom prawnym informację oraz edukację w zakresie wychowania dzieci bez przemocy oraz ich ochrony przed krzywdzeniem i wykorzystywaniem.

Wskaźniki realizacji standardu:

1. W placówkach Zespołu znajdują się tablice informacyjne (tablica ogłoszeń) dla rodziców, gdzie umieszczone są dane kontaktowe placówek zapewniających pomoc i opiekę w trudnych sytuacjach życiowych. Na stronie internetowej Zespołu oraz w mediach społecznościowych publikowane są przydatne informacje na temat: wychowania dzieci bez przemocy, ochrony dzieci przed przemocą i wykorzystywaniem, zagrożeń bezpieczeństwa dziecka w Internecie oraz możliwości podnoszenia umiejętności wychowawczych.
2. Rodzice/Opiekunowie mają dostęp do obowiązujących w Zespole „Standardów ochrony małoletnich” gdzie znajdują się procedury zgłaszania zagrożeń.
3. Zespół umożliwia rodzicom oraz opiekunom prawnym małoletnich, poprzez organizację warsztatów, konsultacji indywidualnych, poszerzanie wiedzy i umiejętności związanych z ochroną dziecka przed zagrożeniami oraz z zakresu wychowania pozytywnymi metodami wychowawczymi, bez kar fizycznych i krzywdzenia psychicznego dziecka.

Standard IV

Zespół zapewnia małoletnim równe traktowanie oraz przestrzeganie ich praw.

Wskaźniki realizacji standardu:

1. Zespół oferuje edukację w zakresie praw dziecka, człowieka oraz ochrony przed zagrożeniami przemocą i wykorzystywaniem. Upowszechniane są materiały zawierające:
 - 1) informacje na temat praw dziecka/praw człowieka,
 - 2) informacje na temat ochrony przed przemocą oraz wykorzystywaniem,
 - 3) informacje z zakresu profilaktyki przemocy rówieśniczej,
 - 4) informacje na temat zagrożeń bezpieczeństwa dzieci w Internecie.
2. Małoletni mają dostęp do informacji do kogo mogą się zgłosić po pomoc i radę w przypadku krzywdzenia lub wykorzystywania.

3. W placówkach Zespołu dostępne są materiały edukacyjne w zakresie: praw dziecka, ochrony przed zagrożeniami przemocą i wykorzystywaniem seksualnym oraz zasad bezpieczeństwa w Internecie (broszury, ulotki, książki).

W Zespole wyeksponowane są informacje na temat możliwości uzyskania pomocy w trudnej sytuacji, w tym numery bezpłatnych telefonów zaufania dla dzieci i młodzieży.

Standard V

Organizacja postępowania na wypadek krzywdzenia lub podejrzenia krzywdzenia małoletnich zapewnia skuteczną ochronę.

Wskaźniki realizacji standardu:

1. Określono procedury interwencji personelu w sytuacjach krzywdzenia lub podejrzenia krzywdzenia małoletniego.
2. Postępowanie na wypadek krzywdzenia lub podejrzenia krzywdzenia małoletniego nie może naruszać jego godności, wolności, prawa do prywatności oraz nie może powodować szkody na jego zdrowiu psychicznym lub fizycznym (poczucie krzywdy, poniżenia, zagrożenia, wstydu).
3. W Zespole ustalone są zasady wsparcia małoletniego po ujawnieniu doznanej przez niego krzywdy.
4. Wskazano osobę odpowiedzialną za składanie zawiadomień o popełnieniu przestępstwa na szkodę małoletniego, zawiadomienie sądu opiekuńczego oraz wszczynanie procedury „Niebieskie Karty”.
5. Wskazano osobę odpowiedzialną za przyjmowanie zgłoszeń o zdarzeniach zagrażających małoletniemu i udzielenie mu wsparcia. Informacja o osobie przyjmującej zgłoszenia jest upowszechniona na stronie internetowej oraz na tablicy ogłoszeń w placówkach Zespołu
6. Podmioty postępowania uprawnione do przetwarzania danych osobowych uczestników postępowania w sprawach krzywdzenia małoletnich przestrzegają Polityki Bezpieczeństwa Przetwarzania Danych Osobowych, obowiązującej w Zespole.

Standard VI

W Zespole wzmacniane jest poczucie bezpieczeństwa małoletnich w obszarze relacji społecznych oraz ochrony przed treściami szkodliwymi i zagrożeniami.

Wskaźniki realizacji standardu:

1. W Zespole opracowano zasady zapewniające bezpieczne relacje między małoletnimi a personelem.
2. Określono wymogi dotyczące bezpiecznych relacji między małoletnimi, a w szczególności zachowania niedozwolone.
3. Opracowano zasady korzystania z urządzeń elektronicznych z dostępem do sieci internetowej oraz procedury ochrony małoletnich przed treściami szkodliwymi i zagrożeniami w sieci Internet oraz utrwalanymi w innej formie.
4. Opracowano i wdrożono procedury ochrony małoletnich przed krzywdzeniem w sytuacjach: przemocy domowej oraz cyberprzemocy.
5. Opracowano i wdrożono procedurę „Niebieskie Karty”.
6. Pracownicy Zespołu realizują plan wsparcia małoletniego po ujawnieniu doznanej przez niego krzywdy.

Standard VII

Działania podejmowane w ramach ochrony małoletnich przed krzywdzeniem są dokumentowane.

Wskaźniki realizacji standardu:

1. W Zespole prowadzony jest rejestr spraw zgłaszanych i rozpatrywanych w związku podejrzeniem lub krzywdzeniem małoletnich.
2. Osoba upoważniona do przyjmowania zgłoszeń związanych z krzywdzeniem małoletnich składa oświadczenie o zachowaniu poufności i zobowiązana jest do zachowania bezpieczeństwa uzyskanych danych osobowych.
3. W procedurze „Niebieskie Karty” stosowane są wzory Kart „A” i „B” oraz kwestionariusze rozpoznania przemocy domowej.
4. Obieg dokumentów w sprawach związanych z krzywdzeniem małoletnich określa Instrukcja Kancelaryjna.
5. Zasady przechowywania ujawnionych incydentów lub zgłoszonych incydentów lub zdarzeń zagrażających dobru małoletniemu jest zgodny z Instrukcją Archiwizacyjną.

Standard VIII

Zespół monitoruje i okresowo weryfikuje zgodność prowadzonych działań z przyjętymi zasadami i procedurami ochrony małoletnich.

Wskaźniki realizacji standardu:

1. Przyjęte zasady i realizowane procedury ochrony małoletnich są weryfikowane – przynajmniej raz na dwa lata.
2. W ramach kontroli zasad i praktyk ochrony małoletnich Zespół pozyskuje opinie małoletnich oraz ich rodziców lub opiekunów prawnych.
3. Do weryfikacji dokumentacji wykorzystywane są wnioski z kontroli „Standardów ochrony małoletnich” przez uprawnione do kontroli podmioty zewnętrzne.
4. Zasady monitoringu oraz termin, zakres i sposób kontroli określa dyrektor Zespołu.

ROZDZIAŁ 3. ZASADY OCHRONY MAŁOLETNIICH PRZED KRZYWDZENIEM OBOWIĄZUJĄCE W ZESPOLE

3.1 ZASADY BEZPIECZNEJ REKRUTACJI PRACOWNIKÓW

1. Standardem jest rekrutacja pracowników pedagogicznych i niepedagogicznych odbywająca się zgodnie z zasadami bezpiecznej rekrutacji, a pracodawca dąży do jak najlepszej weryfikacji kwalifikacji kandydata, w tym stosunek do wartości podzielanych przez placówkę, takich jak ochrona praw dzieci i szacunek do ich godności.
2. Zespół dba, aby osoby w niej zatrudnione – zarówno pracownicy pedagogiczni, jak i niepedagogiczni, w tym osoby pracujące na podstawie umowy zlecenia oraz wolontariusze, stażyści i praktykanci, posiadały odpowiednie kwalifikacje do pracy z dziećmi oraz nie stanowili dla nich zagrożenia.
3. W każdym przypadku szkoła/przedszkole musi posiadać dane pozwalające zidentyfikować osobę przez nią zatrudnioną, niezależnie od podstawy zatrudnienia, tj, imię (imiona) i nazwisko, datę urodzenia oraz dane kontaktowe osoby zatrudnianej.
4. Zgodnie z art. 21 Ustawy o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępstwami na tle seksualnym osoba zatrudniająca przed zawarciem umowy sprawdza kandydata w Rejestrze Sprawców Przestępstw na Tle Seksualnym (rejestr z dostępem ograniczonym) oraz w Rejestrze osób, w stosunku do których Państwowa Komisja do spraw wyjaśniania przypadków czynności skierowanych przeciwko

wolności seksualnej i obyczajności wobec małoletniego poniżej lat 15 wydała postanowienie o wpisie w Rejestrze (dostęp: rps.ms.gov.pl, po założeniu profilu placówki). Sprawdzenie w rejestrze sprawców dokumentuje się wydrukiem informacji zwrotnej wygenerowanej z Rejestru, a figurowanie w Rejestrze wyklucza możliwość zatrudnienia kandydata.

*Aby sprawdzić osobę w Rejestrze Sprawców Przestępstw na Tle Seksualnym potrzebne są następujące dane kandydata/-tki: imię i nazwisko; data urodzenia; PESEL; nazwisko rodowe; imię ojca; imię matki

5. Pracodawca jest zobowiązany do domagania się od osoby zatrudnianej lub od innej osoby (wolontariusza, praktykanta i in.) przed dopuszczeniem do wykonywania czynności z małoletnimi w szkole/jednostce, zaświadczenia z Krajowego Rejestru Karnego o niekaralności w zakresie przestępstw określonych w rozdziale XIX i XXV Kodeksu karnego, w art. 189a i art. 207 Kodeksu karnego oraz w Ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii.

*Zaświadczenia z KRK można domagać się wyłącznie w przypadkach, gdy przepisy prawa wprost wskazują, że pracowników w zawodach lub na danych stanowiskach obowiązuje wymóg niekaralności - Wymóg niekaralności obowiązuje m.in. nauczycieli, w tym nauczycieli zatrudnionych w placówkach publicznych oraz niepublicznych. Z kolei ustawa o pracownikach samorządowych nie nakłada obowiązku przedstawienia informacji z KRK przed nawiązaniem stosunku pracy.

6. Kandydat/kandydatka składa oświadczenia o posiadaniu przez niego/nią pełnej zdolności do czynności prawnych i korzystaniu z praw publicznych; o niekaralności oraz o toczących się postępowaniach przygotowawczych, sądowych i dyscyplinarnych (*załącznik nr1*).
7. Jeżeli osoba posiada obywatelstwo inne niż polskie przedkłada pracodawcy:
 - a) informację z rejestru karnego państwa obywatelstwa uzyskiwaną do celów działalności zawodowej lub wolontariackiej związanej z kontaktami z dziećmi, bądź informację z rejestru karnego, jeżeli prawo tego państwa nie przewiduje wydawania informacji dla w/w celów;
 - b) pod rygorem odpowiedzialności karnej, oświadczenie o państwie/ach zamieszkiwania w ciągu ostatnich 20 lat, innych niż Rzeczypospolita Polska i państwo obywatelstwa.
 - c) jeżeli mieszkała w innych państwach w ciągu 20 lat niż Rzeczypospolita Polska i państwo obywatelstwa, informację z rejestrów karnych tych państw uzyskiwaną do celów działalności zawodowej lub wolontariackiej związanej z kontaktami z dziećmi.
8. Dopuszczalne jest przedłożenie przez kandydata pod rygorem odpowiedzialności karnej oświadczenia, że prawo danego państwa nie przewiduje wydawania informacji o niekaralności i/lub nie prowadzi rejestru karnego oraz oświadczenia, że nie był(-a) w tym państwie prawomocnie skazany(-a).
9. O zawieraniu oświadczeń pod rygorem odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywego oświadczenia świadczy zawarta w ich treści klauzula „*Jestem świadomy(-a) odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywego oświadczenia*”, która zastępuje pouczenie organu o odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywego oświadczenia.
10. Oświadczenia, wydruki z rejestrów i zaświadczenia z KRK dołączane są do części A akt osobowych pracownika lub do dokumentacji wolontariusza/ praktykanta. W przypadku danych z Rejestru osób, w stosunku do których Państwowa Komisja do spraw wyjaśniania przypadków czynności skierowanych przeciwko wolności seksualnej i obyczajności wobec małoletniego poniżej 15 lat, wydała postanowienie o wpisie w Rejestrze, wystarczającym jest wydruk strony internetowej, na której widnieje komunikat, że sprawdzana osoba nie figuruje w Rejestrze.
11. W przypadku gości zaproszonych za zgodą dyrektora na zajęcia lub uroczystości w szkole lub w przedszkolu, podczas których uczeń/ dziecko w tym czasie znajduje się cały czas pod opieką nauczycieli prowadzących zajęcia i decydujących o ich przebiegu, przyjmuje się, że zaproszona osoba nie prowadzi innej działalności w rozumieniu art. 21 ust. 1 ustawy, a zatem uzyskiwanie informacji o niekaralności tej osoby nie jest wymagane.

12. Zapraszane do placówek Zespołu mogą być wyłącznie osoby, wobec których nie zachodzi obawa, że mogą w jakikolwiek sposób stworzyć zagrożenie dla dziecka. Wszyscy zaproszeni powinni zapoznać się z zasadami organizacji wydarzeń i respektować je, przybывая do szkoły lub przedszkola.

3.2 ZASADY ZAPEWNIĄCE BEZPIECZNE RELACJE MIĘDZY DZIECKIEM A PERSONELEM ZESPOŁU

1. Podstawową zasadą wszystkich czynności podejmowanych przez personel szkoły jest działanie dla dobra małoletniego i w jego interesie. Personel traktuje małoletniego z szacunkiem oraz uwzględnia jego godność i potrzeby. Niedopuszczalne jest stosowanie przemocy wobec małoletniego w jakiegokolwiek formie;
2. Zasady bezpiecznych relacji personelu z małoletnimi obowiązują wszystkich pracowników, stażystów i wolontariuszy;
3. Znajomość i zaakceptowanie zasad są potwierdzone podpisaniem oświadczenia, którego wzór stanowi *załącznik nr 2* do niniejszych Standardów.
4. Podstawowe standardy określające zasady, o których mowa w ust. 3 to:
 1. Nauczyciele oraz personel placówki:
 - a) szanuje godność ucznia jako osoby: akceptuje go, uznaje jego prawa, rozwija samodzielność myślenia i refleksyjność oraz pozwala mu wyrażać własne poglądy,
 - b) pamięta, że pierwszymi i głównymi wychowawcami dzieci są rodzice lub opiekunowie prawni, szanuje ich prawa oraz wspomaga w procesie wychowania,
 - c) traktuje indywidualnie każde dziecko, starając się rozumieć jego potrzeby i wspomagać jego możliwości,
 - d) poprzez działania pedagogiczne i własną postawę, wspomaga ucznia w procesie integralnego rozwoju i doskonalenia oraz czyni go współuczestnikiem i współtwórcą tego procesu,
 - e) wychowuje ucznia w duchu odpowiedzialności za własne czyny i ponoszenia konsekwencji dokonanych wyborów,
 - f) uczy zasad kultury osobistej oraz wpływa na kształtowanie postaw prorodzinnych ucznia,
 - g) wychowuje swoich uczniów w duchu współdziałania i współżycia w grupie, ucząc jednocześnie poszanowania zasad szlachetnego współzawodnictwa.
 2. Stosunek pracowników do ucznia cechuje: życzliwość, wyrozumiałość i cierpliwość, a jednocześnie stanowczość i konsekwencja w stosowaniu ustalonych kryteriów wymagań.
 3. Pracowników obowiązuje: obiektywizm, sprawiedliwość, bezinteresowność i szacunek w traktowaniu i ocenie każdego ucznia bez względu na okoliczności.

Zasady w komunikacji z dziećmi:

1. W komunikacji z dziećmi należy zachować cierpliwość i szacunek.
2. Należy słuchać uważnie dzieci i udzielać im odpowiedzi adekwatnych do ich wieku i danej sytuacji.
3. Nie wolno zawstydząć, upokarzać, lekceważyć i obrażać dziecka.
4. Nie wolno ujawniać informacji wrażliwych dotyczących dziecka wobec osób nieuprawnionych, w tym wobec innych dzieci. Obejmuje to wizerunek dziecka, informacje o jego/jej sytuacji rodzinnej, ekonomicznej, medycznej, opiekuńczej i prawnej.
5. Podejmując decyzje dotyczące dziecka, należy je o tym poinformować – w zależności od sytuacji.
6. Należy szanować prawo dziecka do prywatności. Jeśli konieczne jest odstępianie od zasady poufności, aby chronić dziecko, należy mu to wyjaśnić.
7. Nie wolno proponować małoletnim alkoholu, wyrobów tytoniowych czy nielegalnych substancji psychoaktywnych oraz spożywać ich wspólnie z uczniami

8. Nie wolno zachowywać się w obecności dzieci w sposób niestosowny. Obejmuje to używanie wulgarnych słów, gestów i żartów, czynienie obraźliwych uwag oraz wykorzystywanie wobec dziecka relacji władzy lub przewagi fizycznej (zastraszanie, przymuszanie, groźby).
9. Nie wolno nawiązywać z dziećmi jakichkolwiek relacji romantycznych lub seksualnych oraz składać im propozycji o nieodpowiednim charakterze, kierować do nich seksualnych komentarzy, żartów, gestów oraz udostępniać małoletnim treści erotycznych i pornograficznych, bez względu na ich formę;

Zasady dotyczące kontaktu fizycznego z dziećmi:

1. Każde przemocowe działanie wobec dziecka jest niedopuszczalne.
2. Nie wolno bić, szturchać czy popychać ani dotykać dziecka w sposób, który może być uznany za nieprzyzwoity lub niestosowny.
3. Kontakt fizyczny z dzieckiem nigdy nie może być niejawnym bądź ukrywany, wiązać się z jakąkolwiek gratyfikacją ani wynikać z relacji władzy.
4. Dozwolony jest stosowny kontakt fizyczny będący elementem zabawy, wsparcia emocjonalnego, pomocy w czynnościach higienicznych itp. – dostosowany do wieku dzieci.

3.3 ZASADY ZAPEWNIAJĄCE BEZPIECZNE RELACJE MIĘDZY MAŁOLETNIAMI

1. Dzieci mają prawo do życia i przebywania w bezpiecznym środowisku, także w szkole/przedszkolu. Nauczyciele i personel chronią dzieci i zapewniają im bezpieczeństwo.
2. Uczniowie mają obowiązek przestrzegania zasad i norm zachowania określonych w Statucie Szkoły.
3. Uczniowie uznają prawo innych uczniów do odmienności i zachowania tożsamości ze względu na: pochodzenie etniczne, geograficzne, narodowe, religię, status ekonomiczny, cechy rodzinne, wiek, płeć, orientację seksualną, cechy fizyczne, niepełnosprawność. Nie naruszają praw innych uczniów – nikogo nie dyskryminują ze względu na jakąkolwiek jego odmiennosc.
4. Zachowanie i postępowanie uczniów wobec kolegów/innych osób nie narusza ich poczucia godności osobistej. Uczniowie są zobowiązani do respektowania praw i wolności osobistych swoich kolegów i koleżanek, ich prawa do własnego zdania, do poszukiwań, do własnych poglądów, wyglądu i zachowania – w ramach społecznie przyjętych norm i wartości.
5. Kontakty między uczniami cechuje zachowanie przez nich kultury osobistej, np. używanie zwrotów grzecznościowych typu: proszę, dziękuję, przepraszam; uprzejmość; życzliwość; poprawny, wolny od wulgaryzmów język; kontrola swojego zachowania i emocji; wyrażanie sądów i opinii w spokojny sposób, który nikogo nie obraża i nie krzywdzi.
6. Uczniowie budują wzajemne relacje poprzez niwelowanie konkurencyjności między sobą w różnych obszarach życia, wzajemne zrozumienie oraz konstruktywne, bez użycia siły, rozwiązywanie problemów i konfliktów między sobą. Akceptują i szanują siebie nawzajem.
7. Uczniowie okazują zrozumienie dla trudności i problemów kolegów/koleżanek i oferują im pomoc. Nie szydzą z ich słabości, nie wyśmiewają, nie krytykują.
9. Uczniowie mają prawo do własnych poglądów oraz wyrażania ich, pod warunkiem, że sposób ich wyrażania wolny jest od agresji i przemocy oraz nikomu nie wyrządza krzywdy.
10. Bez względu na powód, agresja i przemoc fizyczna, słowna lub psychiczna wśród uczniów nigdy nie może być przez nich akceptowana lub usprawiedliwiona. Uczniowie nie mają prawa stosować z jakiegokolwiek powodu słownej, fizycznej i psychicznej agresji i przemocy wobec innych uczniów.
11. Uczniowie mają obowiązek przeciwstawiania się wszelkim przejawom brutalności i wulgarności oraz informowania pracowników szkoły o zaistniałych zagrożeniach.

12. Jeśli uczeń jest świadkiem stosowania przez innego ucznia/uczniów jakiegokolwiek formy agresji lub przemocy, ma obowiązek reagowania na nią, np: pomaga ofierze, chroni ją, szuka pomocy dla ofiary u osoby dorosłej (zgodnie z obowiązującymi w szkole procedurami).

14. Jeśli uczeń stał się ofiarą agresji lub przemocy, może uzyskać w szkole pomoc, zgodnie z obowiązującymi w niej procedurami.

Niedozwolone zachowania uczniów w szkole:

1. Stosowanie agresji i przemocy wobec uczniów/innych osób:
 - a) agresji i przemocy fizycznej w różnych formach, np.: bicie, nadużywanie swojej przewagi nad inną osobą, zmuszanie innej osoby do podejmowania niewłaściwych działań
 - b) agresji i przemocy słownej w różnych formach np. obelgi, wyzwiska, szydzenie z ofiary, groźby
 - c) agresji i przemocy psychicznej w różnych formach, np. poniżanie, wykluczanie, manipulowanie; wulgarne gesty, śledzenie, obraźliwe SMS-y/wiadomości, telefony i e-maile zawierające groźby, szantażowanie
2. Stwarzanie niebezpiecznych sytuacji w szkole, np. rzucanie kamieniami, przynoszenie do szkoły ostrych narzędzi, innych niebezpiecznych przedmiotów i substancji (środków pirotechnicznych, łańcuchów, noży, zapalniczek), używanie ognia na terenie szkoły.
3. Nieuzasadnione, bez zgody nauczyciela, opuszczanie sali lekcyjnej.
4. Niewłaściwe zachowanie podczas wycieczek szkolnych i przerw międzylekcyjnych, np. przebywanie w miejscach niedozwolonych, bieganie w miejscach nie wyznaczonych, itp.
5. Palenie papierosów/e-papierosów, picie alkoholu czy stosowanie narkotyków/środków odurzających.
6. Celowe niszczenie lub nieszanowanie własności innych osób oraz własności szkolnej.
7. Kradzież/przywłaszczenie własności kolegów lub innych osób oraz własności szkolnej.
9. Wyłudzenie pieniędzy lub innych rzeczy od uczniów.
10. Rozwiązywanie w sposób siłowy konfliktów z kolegami. Udział w bójce.
11. Szykanowanie uczniów lub innych osób w szkole z powodu odmienności przekonań, religii, światopoglądu, płci, poczucia tożsamości, pochodzenia, statusu ekonomicznego i społecznego, niepełnosprawności, wyglądu.
12. Znęcanie się (współdziałanie w znęcaniu się nad kolegami, zorganizowana przemoc, zastraszanie).
13. Fotografowanie lub filmowanie zdarzeń na terenie szkoły z udziałem innych uczniów/osób oraz ich upublicznianie bez ich zgody.
14. Stosowanie wobec innych uczniów/innych osób różnych form cyberprzemocy.

W przypadku dzieci w wieku przedszkolnym zasady te w zmodyfikowany odpowiednio do wieku sposób powinny być stopniowo przyswajane z pomocą nauczycieli i pracowników. Dużą rolę w rozwiązywaniu konfliktów rówieśniczych wśród najmłodszych odgrywa rodzic/wychowawca/specjalista/opiekun jako osoba wspierająca i kształtująca w dziecku umiejętności radzenia sobie w trudnych sytuacjach społecznych oraz pomagająca przyswajać zasady kulturalnego zachowania i stosowania się do norm i zasad panujących w placówce.

3.4 ROZPOZNAWANIE I REAGOWANIE NA CZYNNIKI RYZYKA KRZYWDZENIA DZIECKA

1. Pracownicy Zespołu zwracają szczególną uwagę na występowanie w zachowaniu małego dziecka sygnałów świadczących o krzywdzeniu, a w szczególności o możliwości popełnienia przestępstwa wobec dziecka. Uwagę pracownika powinny zwrócić przykładowo następujące zachowania:
 - a) dziecko jest często brudne, zaniedbane, nieprzyjemnie pachnie
 - b) dziecko kradnie jedzenie, pieniądze, żebry itp.;

- c) dziecko nie ma przyborów szkolnych, odzieży i butów dostosowanych do warunków atmosferycznych
- d) dziecko ma widoczne obrażenia ciała (siniaki, ugryzienia, rany), których pochodzenie trudno jest wyjaśnić. Obrażenia są w różnej fazie gojenia;
- e) podawane przez dziecko wyjaśnienia dotyczące obrażeń wydają się niewiarygodne, niemożliwe, niespójne itp., dziecko często je zmienia;
- f) dziecko nadmiernie zakrywa ciało, niestosownie do sytuacji i pogody;
- g) dostrzegalne są objawy lęku przed rodzicem lub opiekunem (lęk się przed powrotem do domu, na widok rodzica/opiekuna itp.);
- h) dziecko wzdryga się, wycofuje, kiedy podchodzi do niego osoba dorosła (co nie jest spowodowane np. zaskoczeniem, niestosownym do pogodny ubiorem itp.);
- i) dziecko często zgłasza powtarzające się dolegliwości somatyczne: bóle brzucha, głowy, mdłości itp.;
- j) dziecko jest bierne, wycofane, uległe, przestraszone, depresyjne itp. lub zachowuje się agresywnie, buntuje się, samo okalecza się itp.
- k) dziecko moczy się bez powodu lub w konkretnych sytuacjach czy też na widok określonych osób
- l) nastąpiła nagła i wyraźna zmiana zachowania ucznia/dziecka;

Przykładowe niepokojące zachowania rodziców to:

- a) rodzic (opiekun) podaje nieprzekonujące lub sprzeczne informacje lub odmawia wyjaśnień przyczyn pojawienia się obrażeń u dziecka
- b) nie interesuje się losem i problemami małoletniego, nie przychodzi na wywiadówki, nie odbiera telefonów od pracowników szkoły, nie reaguje na wezwania;
- c) przebywając w szkole/przedszkolu zachowuje się agresywnie
- d) nadużywa alkoholu, narkotyków lub innych środków odurzających

3. Pracownicy monitorują sytuację i dobrostan dziecka.

4. W przypadku zidentyfikowania czynników ryzyka, pracownicy szkoły podejmują rozmowę z rodzicami, przekazując informacje na temat dostępnej oferty wsparcia i motywując ich do szukania stosownej pomocy.

ROZDZIAŁ 4. PROCEDURY POSTĘPOWANIA W SYTUACJI PODEJRZENIA, ŻE MAŁOLETNI DOŚWIADCZA KRZYWDZENIA

1. W przypadku podjęcia przez pracownika szkoły/przedszkola podejrzenia, że dziecko jest krzywdzone, pracownik ma obowiązek sporządzić notatkę służbową i przekazać ją (do wyboru) dyrekcji/wychowawcy/psychologowi/pedagogowi/pedagogowi specjalnemu. Dokumentacja przechowywana jest w gabinecie pedagoga szkolnego, natomiast w oddziałach przedszkolnych w gabinecie Wicedyrektora.

2. Sygnały pośrednio wskazujące na krzywdzenie dziecka, należy potwierdzić, aby mieć przesłanki do podjęcia interwencji.

Etapy postępowania:

1. Rozpoznanie sygnałów, które mogą wskazywać na krzywdzenie dziecka.

Na pierwszym etapie potrzebna jest przede wszystkim wiedza o problemie krzywdzenia dziecka, która pomaga w zauważeniu i prawidłowym rozpoznaniu sygnałów. Interwencję powinna zainicjować osoba, która rozpoznała sygnały krzywdzenia dziecka.

2. Sprawdzanie sygnałów poprzez zbieranie dodatkowych informacji.

- Pedagog szkolny/psycholog zbiera informacje i koordynuje działania zmierzające do pomocy dziecku w szkole oraz współpracuje z innymi instytucjami i osobami, np. kuratorem sadowym, pracownikiem socjalnym, dzielnicowym.

- Wychowawcy i nauczyciele mogą zauważyć zaburzone zachowanie dziecka, które może być skutkiem krzywdzenia, niekiedy są też świadkami krzywdzących zachowań rodziców wobec dziecka na terenie placówki.

- Dokumentacja szkolna – istotne są informacje o nieobecnościach dziecka, jego ocenach, adnotacje o zachowaniu dziecka. Nawiązanie kontaktu z pracownikami innych służb i instytucji zajmujących się danym dzieckiem i jego rodziną. Może się okazać, że oni także dostrzegli sygnały krzywdzenia, mogą też podjąć działania w kierunku sprawdzenia informacji.

3. Analiza zebranych informacji – diagnoza problemu krzywdzenia dziecka.

Po zebraniu wszystkich dostępnych informacji konieczna jest ich analiza, aby uzyskać obraz sytuacji dziecka, ocenić zagrożenia i możliwości wsparcia dla dziecka.

4. Zaplanowanie i przeprowadzenie interwencji w przypadku potwierdzenia krzywdzenia dziecka

W rodzinie, która krzywdzi dziecko, działają silne mechanizmy zaprzeczania, co sprawia, że nie widzi ona problemu i odrzuca pomoc. Celem interwencji jest przełamanie mechanizmów obronnych, pokazanie rodzinie prawdy o jej sytuacji i stworzenie warunków do korzystania ze specjalistycznej pomocy.

5. W przypadkach niewskazujących na wiarygodność zgłoszenia (pomówienie, kłamstwo)

Wychowawca klasy, pedagog szkolny/psycholog i nauczyciele prowadzą jeszcze przez określony czas wnikliwą obserwację małoletniego.

W przypadku krzywdzenia dziecka na terenie szkoły przez nauczyciela czy pracownika szkoły/przedszkola lub inną osobę dorosłą:

1. Zapewnienie bezpieczeństwa dziecku, odseparowując je od osoby krzywdzącej i zgłoszeniu zaistniałej sytuacji do dyrekcji/wicedyrekcji/pedagoga/psychologa

2. Dyrektor/wicedyrektor wzywa osobę, którą podejrzewa się o krzywdzenie i informuje ją o podejrzeniu,

3. W celu wyjaśnienia prawdziwości faktów, sporządza się opis zaistniałej sytuacji na podstawie rozmów:

- z dzieckiem (w obecności pedagoga/psychologa lub wychowawcy klasy, który sporządza notatkę z rozmowy),
- ze zgłaszającym fakt krzywdzenia dziecka,
- z podejrzanym o krzywdzenie.

4. Na podstawie opisu sytuacji Dyrektor/wicedyrektor z psychologiem/pedagogiem sporządza plan pomocy dziecku, który zawiera wskazania dotyczące:

- działań, jakie szkoła podejmuje na rzecz dziecka, w celu zapewnienia mu poczucia bezpieczeństwa, w tym zgłoszenie podejrzenia krzywdzenia do odpowiedniej instytucji,
- zdyscyplinowanie krzywdzącego (forma zależy od tego, kim jest krzywdzący, czy pracownikiem szkoły, czy innym dorosłym). W przypadku pracownika pedagogicznego konsekwencje wynikają z przepisów Karty Nauczyciela, w przypadku pracownika obsługi z Kodeksu Pracy, do zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa policji włącznie. Jeśli krzywdzącym jest opiekun dziecka, konsekwencje mogą być różnorodne, do zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa włącznie,
- wsparcia, jakie szkoła zaoferuje dziecku.

W przypadku podejrzenia krzywdzenia dziecka przez rodzica/prawnego opiekuna:

1. Wychowawca bądź pedagog szkolny/psycholog w porozumieniu z Dyrektorem Szkoły wzywa osobę, którą podejrzewa się o krzywdzenie i informuje ją o podejrzeniu
2. Psycholog bądź pedagog szkolny sporządza opis zaistniałej sytuacji z rozmów:
 - z dzieckiem (w obecności pedagoga/psychologa lub wychowawcy klasy, który sporządza notatkę z rozmowy),
 - ze zgłaszającym fakt krzywdzenia dziecka,
 - z rodzicem/prawnym opiekunem dziecka (niekrzywdzącym)
3. Psycholog/pedagog z wychowawcą sporządza plan pomocy dziecku, który zawiera wskazania dotyczące:
 - działań, jakie szkoła podejmuje w celu zapewnienia bezpieczeństwa dziecku, w tym zgłoszenie podejrzenia krzywdzenia do odpowiedniej instytucji:

W przypadku doświadczenia przez dziecko zaniedbania ze strony rodzica:

1. Psycholog/pedagog/wychowawca/nauczyciel przeprowadza rozmowę z rodzicem/opiekunem i powiadamia o możliwości wsparcia psychologicznego i/lub materialnego.
2. W przypadku braku współpracy rodzica/opiekuna zostaje powiadomiony MOPS i sąd rodzinny.

W przypadku podejrzenia krzywdzenia dziecka przez osoby nieletnie (przemoc rówieśnicza):

1. Rozeznanie przez wychowawców/nauczycieli sytuacji problemowej w konkretnej społeczności klasowej, bądź poza nią: jaka forma przemocy jest stosowana, kto stosuje przemoc i wobec kogo, jakie negatywne skutki przyniosła przemoc
2. Rozmowy indywidualne z uczniami oraz odnotowanie w dokumentacji pedagoga/psychologa/wychowawcy/nauczyciela (dziennik),
3. Rozmowy z dziećmi (wychowawcy/pedagog/psycholog): przedstawienie konsekwencji, dążenie do porozumienia między dziećmi; w zależności od sytuacji - powiadomienie opiekunów prawnych,
4. Jeżeli rozmowy z uczniami nie przynoszą zamierzonego rezultatu, wspólne spotkanie z rodzicami, uczniami oraz pedagogiem /pedagogiem specjalnym /psychologiem /wychowawcą
5. Zobowiązanie rodziców, by wspierali swoje dziecko w prawidłowym, nieprzemocowym zachowaniu,
6. W przypadku notorycznie wstępującej przemocy psychicznej bądź fizycznej ze strony tej samej osoby pisemne powiadomienie Komendy Powiatowej Policji/Sądu Rodzinnego,
7. W razie potrzeb zapewnienie zespołowi klasowemu zajęć profilaktycznych/pogadanek

W przypadku podejrzenia cyberprzemocy (prześladowanie, zastraszanie, nękanie, wyśmiewanie z wykorzystaniem Internetu i narzędzi typu elektronicznych: SMS, e-mail, portale społecznościowe i inne) ze strony rówieśników bądź innych osób:

1. Rozmowy indywidualne prowadzone przez wychowawcę/pedagoga/psychologa z osobą pokrzywdzoną, próba ustalenia kto jest osobą krzywdzącą, zabezpieczenie dowodów, wsparcie psychologiczne oraz emocjonalne ucznia,
2. Jeżeli można ustalić sprawcę cyberprzemocy, wychowawca, pedagog bądź psycholog szkolny prowadzi rozmowy indywidualne, informuje o odpowiedzialności karnej, zobowiązanie sprawcy do zaprzestania swojego działania oraz usunięcia z sieci szkodliwych materiałów/treści, przekazanie informacji opiekunom prawnym,
3. Jeżeli nie można ustalić sprawcy opiekun prawny dziecka zobowiązany jest do zgłoszenia sytuacji na policję,

4. Po zakończonej interwencji warto monitorować sytuację ucznia, sprawdzając, czy nie są wobec niego podejmowane dalsze działania przemocowe bądź odwetowe ze strony sprawcy,
5. Pedagog/psycholog bądź wychowawca sporządza notatkę z zaistniałej sytuacji odnotowując w dokumentacji (dziennik),
6. W razie potrzeby zapewnienie zajęć profilaktycznych grupie klasowej

W przypadkach bardziej skomplikowanych (dotyczących wykorzystywania seksualnego oraz znęcania się fizycznego i psychicznego o dużym nasileniu)

1. Zadbanie przez osobę zgłaszającą o bezpieczeństwo dziecka i odseparowanie go od rodzica/opiekuna/innej osoby dorosłej podejrzanej o krzywdzenie
2. Psycholog/pedagog/wychowawca lub inny nauczyciel, któremu dziecko ufa przeprowadza indywidualną rozmowę z dzieckiem oraz rozmowę ze sprawcą lub opiekunem niekrzywdzącym (jeśli to możliwe),
3. Następuje powołanie Zespołu Interwencyjnego, który wzywa opiekunów dziecka na spotkanie wyjaśniające, z którego sporządza się protokół
4. Zespół Interwencyjny opracowuje plan pomocy dziecku/opracowanie form pomocy
5. Wszczęcie procedury Niebieskiej Karty – część A, przekazanie dokumentacji do Zespołu Interdyscyplinarnego, zawiadomienie na piśmie Sądu Rodzinnego.

Procedury i osoby odpowiedzialne do składania zawiadomień o podejrzeniu popełnienia przestępstwa na szkodę małoletniego oraz zawiadamiania sądu opiekuńczego:

Osobami odpowiedzialnymi za składanie zawiadomień (pismo do Sądu Rodzinnego/Policji, wszczynanie procedury Niebieskiej Karty) o podejrzeniu dokonania przestępstwa na szkodę małoletniego będą poszczególni członkowie zespołu interwencyjnego:

- Dyrektor/wicedyrektor
- Pedagog/Psycholog/Inni Specjaliści,
- Wychowawca dziecka krzywdzonego
- Nauczyciel/pracownik posiadający wiedzę o krzywdzeniu dziecka

ZA WSZCZYNIANIE PROCEDURY NIEBIESKIEJ KARTY ODPOWIEDZIALNA JEST OSOBA, KTÓRA DOWIADUJE SIĘ O PRZEMOCY.

ROZDZIAŁ 5. PROCEDURY POSTĘPOWANIA W PRZYPADKU ZGŁOSZENIA KRZYWDZENIA PRZEZ MAŁOLETNIEGO

1. Osoba, która powzięła informację od krzywdzonego wychowanka podejmuje w pierwszej kolejności działania mające na celu zatrzymanie krzywdzenia dziecka.
2. W przypadku zagrożenia życia dziecka, po przekazaniu informacji dyrektorowi szkoły, zawiadamia w trybie pilnym odpowiednie służby porządkowe – Policję o zagrożeniu życia dziecka i pogotowie ratunkowe.
3. W ramach procedury funkcjonariusz policji: udziela niezbędnej pomocy osobie doznającej przemocy, w tym dostępu do pomocy medycznej, podejmuje czynności chroniące życie, zdrowie i mienie, zabezpiecza ślady i dowody przestępstwa oraz podejmuje działania mające na celu zapobiec dalszym zagrożeniom mogącym występować w tej rodzinie, zgodnie z zasadami i procedurami postępowania w takiej sytuacji.
4. W przypadkach niewymagających podejmowania nagłych interwencji, osoba, która powzięła informację postępuje zgodnie ze szkolną procedurą: Po rozmowie z dzieckiem przekazuje

informację do pedagoga/psychologa lub wychowawcy celem podjęcia stosownych działań lub wszczynając procedurę Niebieskiej Karty (w zależności od sytuacji i zdobytych informacji).

ROZDZIAŁ 6. NIEBIESKA KARTA

1. Procedura postępowania „Niebieskie Karty” obowiązuje wszystkich pracowników zatrudnionych w Zespole Szkolno-Przedszkolnym nr 5 w Katowicach.
2. Nadzór nad stosowaniem procedury sprawuje dyrektor szkoły.
3. Dokumentację związaną ze wszczętymi procedurami „Niebieskiej Karty” przechowuje pedagog szkolny.
4. Archiwizacja dokumentacji odbywa się na zasadach określonych w Instrukcji Archiwalnej.

Wszczęcie procedury „Niebieskiej Karty”

1. Wszczęcie procedury „Niebieskiej Karty” następuje z chwilą wypełnienia formularza Karty – „A” w przypadku powzięcia, w toku prowadzonych czynności służbowych lub zawodowych, podejrzenia stosowania przemocy wobec dziecka lub w wyniku zgłoszenia dokonanego przez członka rodziny lub przez osobę będącą świadkiem przemocy w rodzinie.
2. Do wszczęcia procedury „Niebieskie Karty” nie jest wymagana zgoda osoby doznającej przemocy.
3. Do wszczęcia procedury „Niebieskiej Karty” nie jest wymagany uprzedni kontakt z osobą stosującą przemoc domową ani obecność tej osoby w czasie wypełniania kwestionariusza.
4. Pracownik wszczynając procedurę „Niebieskie Karty” ma prawo wykorzystać zdobyte informacje na temat krzywdzenia dziecka, a także przeprowadzić rozmowę z małoletnim.
5. Rozmowę z osobą, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, przeprowadza się w warunkach gwarantujących swobodę wypowiedzi i poszanowanie godności tej osoby oraz zapewniających jej bezpieczeństwo.
6. Czynności w ramach procedury "Niebieskie Karty" przeprowadza się w obecności rodzica, opiekuna prawnego lub faktycznego. W sytuacji, gdy to rodzice, opiekun prawny lub faktyczny są podejrzani o stosowanie przemocy wobec dziecka, te czynności przeprowadza się w obecności pełnoletniej osoby najbliższej czyli np. dziadków, pradziadków oraz rodzeństwa (w miarę możliwości również w obecności psychologa).
7. Żaden z formularzy "Niebieskich Kart" nie wymaga podpisu osoby podejrzanej o doznawanie czy stosowanie przemocy domowej.
8. Po wypełnieniu karty – „A”, osoba dotknięta przemocą domową w rodzinie - rodzic, opiekun prawny lub faktyczny, osoba, która zgłosiła podejrzenie stosowania przemocy w rodzinie otrzymuje wypełniony formularz Karty – B.
9. Formularz „B” jest dokumentem dla osób pokrzywdzonych, zawierającym definicję przemocy, praw człowieka, informację o miejscach, gdzie można uzyskać pomoc.
10. Formularza „B” nie przekazuje się osobie podejrzanej o stosowanie przemocy domowej.
11. Wypełniony formularz – „Niebieska Karta – A” niezwłocznie, nie później niż w terminie 5 dni od wszczęcia procedury, przekazuje się do zespołu interdyscyplinarnego.
12. Pracownik zawiadamia dyrektora szkoły o podjętej decyzji i fakcie przekazania formularza do zespołu interdyscyplinarnego.
13. Wypełnienie formularza „A” nie zwalnia z obowiązku podjęcia działań interwencyjnych zapewniających bezpieczeństwo osobie doznającej przemocy.

ROZDZIAŁ 7. ZASADY OCHRONY DANYCH OSOBOWYCH I WIZERUNKU MAŁOLETNIEGO

Dane osobowe małoletniego podlegają ochronie na zasadach określonych w Ustawie z dnia 10 maja 2018 r. o ochronie danych osobowych oraz Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE)

2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych):

- 1) Pracownik szkoły/przedszkola ma obowiązek zachowania tajemnicy danych osobowych, które przetwarza oraz zachowania w tajemnicy sposobów zabezpieczenia danych osobowych przed nieuprawnionym dostępem;
- 2) Dane osobowe dziecka są udostępniane wyłącznie osobom i podmiotom uprawnionym na podstawie odrębnych przepisów;
- 3) Pracownik szkoły/przedszkola jest uprawniony do przetwarzania danych osobowych ucznia i udostępnienia tych danych w ramach zespołu interdyscyplinarnego.
- 4) Pracownik szkoły/przedszkola może wykorzystać informacje o uczniu w celach szkoleniowych lub edukacyjnych wyłącznie z zachowaniem anonimowości ucznia oraz w sposób uniemożliwiający identyfikację ucznia.
- 5) Pracownikowi placówki nie wolno umożliwiać przedstawicielom mediów utrwalania wizerunku dziecka (filmowanie, fotografowanie, nagrywanie głosu dziecka) na terenie placówki bez pisemnej zgody rodzica lub opiekuna prawnego dziecka.
- 6) W celu uzyskania zgody, o której mowa powyżej, pracownik placówki może skontaktować się z opiekunem dziecka i ustalić procedurę uzyskania zgody.
- 7) Niedopuszczalne jest podanie przedstawicielowi mediów danych kontaktowych do opiekuna dziecka – bez wiedzy i zgody tego opiekuna.
- 8) Jeżeli wizerunek dziecka stanowi jedynie szczegół całości, takiej jak: zgromadzenie, krajobraz, publiczna impreza, zgoda rodzica lub opiekuna prawnego na utrwalanie wizerunku dziecka nie jest wymagana.
- 9) Upublicznienie przez pracownika placówki wizerunku dziecka utrwalonego w jakiegokolwiek formie (fotografia, nagranie audio-wideo) – z wyjątkiem szkolnej strony internetowej, wymaga pisemnej zgody rodzica lub opiekuna prawnego dziecka.
- 10) Pisemna zgoda, o której mowa powyżej, powinna zawierać informację, gdzie będzie umieszczony zarejestrowany wizerunek i w jakim kontekście będzie wykorzystywany (np. że umieszczony zostanie na stronie youtube.com w celach promocyjnych).

ROZDZIAŁ 8. ZASADY KORZYSTANIA Z URZĄDZEŃ ELEKTRONICZNYCH Z DOSTĘPEM DO SIECI INTERNETOWEJ. PROCEDURY OCHRONY UCZNIÓW PRZED TREŚCIAMI SZKODLIWYMI

1. Placówka zapewnia uczniom dostęp do Internetu w czasie trwania lekcji (brak swobodnego dostępu do sieci wi-fi) oraz podejmuje działania zabezpieczające dzieci przed dostępem do treści, które mogą stanowić zagrożenie dla ich prawidłowego rozwoju.
2. W ramach godzin wychowawczych przeprowadza się z uczniami warsztaty dotyczące bezpiecznego korzystania z Internetu (przynajmniej raz w roku szkolnym);
3. Placówka zapewnia materiały edukacyjne dotyczące bezpiecznego korzystania z Internetu.

Zasady bezpiecznego korzystania z Internetu i mediów elektronicznych w Szkole Podstawowej nr 2 im. Jana III Sobieskiego w Zespole Szkolno-Przedszkolnym nr 5:

1. Szkoła zapewnia personelowi i uczniom możliwość korzystania z Internetu w czasie trwania zajęć pod nadzorem pracownika szkoły na zajęciach komputerowych lub innych zajęciach lekcyjnych.
2. Sieć szkolna jest monitorowana - za zabezpieczenie odpowiada osoba wyznaczona przez Dyrektora.
3. Do zadań osoby zabezpieczającej sieć internetową należy między innymi:

- a. Zabezpieczenie sieci szkolnej przed niebezpiecznymi treściami.
 - b. Bieżące sprawdzanie, czy na komputerach podłączonych do Internetu nie znajdują się niebezpieczne treści.
 - c. W przypadku znalezienia niebezpiecznych treści, wyznaczony pracownik stara się ustalić kto korzystał z komputera w czasie ich wprowadzenia (uczniowie korzystają tylko na lekcji pod nadzorem). Informację o uczniu, który korzystał z komputera w czasie wprowadzenia niebezpiecznych treści, wyznaczony pracownik przekazuje psychologowi lub pedagogowi, który przeprowadza rozmowę na temat bezpieczeństwa w Internecie.
 - d. Jeżeli w wyniku przeprowadzonej rozmowy psycholog/pedagog uzyska informacje, że uczeń jest krzywdzony, podejmuje działania opisane w procedurze interwencji;
4. Dostęp realizowany pod nadzorem pracownika, zobowiązuje danego pracownika do informowania małoletnich o zasadach bezpiecznego korzystania z Internetu. Pracownik czuwa także nad bezpieczeństwem korzystania z Internetu przez uczniów podczas zajęć.
 5. Przedszkole, zapewniając dzieciom dostęp do internetu jest zobowiązane podejmować działania zabezpieczające dzieci przed dostępem do treści, które mogą stanowić zagrożenie dla ich prawidłowego rozwoju.
 6. Na terenie placówki dostęp dziecka do internetu możliwy jest pod nadzorem pracownika przedszkola.
 7. W przypadku gdy dostęp do internetu w przedszkolu realizowany jest pod nadzorem pracownika przedszkola jest on zobowiązany informować dzieci o zasadach bezpiecznego korzystania z Internetu oraz czuwać nad ich bezpieczeństwem podczas korzystania z Internetu w czasie zajęć.
 8. Nauczyciele przeprowadzają z dziećmi cykliczne pogadanki dotyczące bezpiecznego korzystania z Internetu.
 9. Przedszkole zapewnia stały dostęp do materiałów edukacyjnych, dotyczących bezpiecznego korzystania z Internetu.
 10. W przedszkolu dzieci nie mają dostępu do komputerów i nie pracują na nich. Dzieci w przedszkolu korzystają z monitorów interaktywnych, które wykorzystuje się do materiałów edukacyjnych, gier edukacyjnych, dostosowanych do wieku i możliwości dzieci.

ROZDZIAŁ 9. MONITORING I UDOSTĘPNIENIE STANDARDÓW OCHRONY MAŁOLETNIICH

1. Standardy Ochrony Małoletnich dotyczą wszystkich pracowników szkoły i przedszkoli.
2. Procedura aktualizowania Standardu odbywa się nie rzadziej niż raz na 2 lata.
3. Dyrektor szkoły wyznacza zespół odpowiedzialny za monitorowanie realizacji niniejszych Standardów w szkole.
4. Zespół o którym mowa w punkcie 3, jest odpowiedzialny za monitorowanie realizacji Standardów, za reagowanie na sygnały naruszenia Standardów oraz za proponowanie zmian w Standardach Ochrony Małoletnich.
5. Pracownicy szkoły mogą proponować zmiany Standardów oraz wskazywać naruszenia standardów w szkole/przedszkolu.
6. Zespół, o którym mowa w pkt. 3. przeprowadza wśród pracowników placówki, raz na 12 miesięcy ankietę monitorującą poziom realizacji polityki, z których sporządza raport i przekazuje go Dyrekcji.
7. Dyrektor/Rada Pedagogiczna wprowadza do Standardów zmiany – jeśli takie się pojawią i ogłasza pracownikom instytucji oraz opiekunom dzieci uczęszczających do szkoły nowe brzmienie Standardów Ochrony Małoletnich na stronie internetowej placówki.

Dokument „Standardy Ochrony Małoletnich” zostaje umieszczony na stronie szkoły i przedszkoli celem zapoznania się z nim przez dzieci i rodziców – informacje na ten temat zostaną przekazane na wywiadówkach.

Pracownicy szkoły po zapoznaniu się z w.w dokumentem mają obowiązek podpisać oświadczenie.

Załącznik nr 2
do Standardów Ochrony Małoletnich
w Zespole Szkolno-Przedszkolnym nr 5
w Katowicach

.....
miejsowość, data

**OŚWIADCZENIE O NIEKARALNOŚCI I ZOBOWIĄZANIU DO PRZESTRZEGANIA
PODSTAWOWYCH ZASAD OCHRONY MAŁOLETNIICH**

Ja, nr PESEL.....

oświadczam, że nie byłam/em skazana/y za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, i przestępstwa z użyciem przemocy na szkodę małoletniego i nie toczy się przeciwko mnie żadne postępowanie karne ani dyscyplinarne w tym zakresie.

Ponadto oświadczam, że zapoznałam/-em się z zasadami ochrony małoletnich obowiązującymi w Szkole Podstawowej nr 2 im. Jana III Sobieskiego w Zespole Szkolno-Przedszkolnym nr 5 w Katowicach i zobowiązuję się do ich przestrzegania.

.....
Podpis

Załącznik nr 2
do Standardów Ochrony Małoletnich
w Zespole Szkolno-Przedszkolnym nr 5
w Katowicach

.....
miejsowość, data

**OŚWIADCZENIE O ZNAJOMOŚCI I PRZESTRZEGANIU ZASAD ZAWARTYCH
W STANDARDACH OCHRONY MAŁOLETNICH**

**W SZKOLE PODSTAWOWEJ NR 2 IM. JANA III SOBIESKIEGO
W ZESPOLE SZKOLNO-PRZEDSZKOLNYM NR 5**

Ja, nr PESEL.....

oświadczam, że zapoznałam/em się ze Standardami Ochrony Małoletnich stosowanymi w Szkole Podstawowej nr 2 im. Jana III Sobieskiego w Zespole Szkolno-Przedszkolnym nr 5 w Katowicach;

.....
Podpis

Katowice, dnia

Plan interwencji i wsparcia dziecka

Dotyczący ucznia, klasy

Zadania dla szkoły/przedszkola:

.....
.....
.....
.....
.....
.....

..... Termin realizacji:

Osoby/osoba odpowiedzialna

Zadania dla rodziców/ opiekunów prawnych:

.....
.....
.....
.....
.....
.....

..... Termin realizacji:

Uwagi

.....
.....
.....
.....

Podpisy osób sporządzających plan

.....
.....
.....

Indywidualna ankieta porównawcza rodzic - dziecko: zdrowie psychiczne w kontekście wpływu środowiska domowego

Narzędzie kierowane do: rodziców, nauczycieli, pedagogów, psychologów szkolnych

Pytania dla rodzica

Przypisz każdemu punktowi wartość od 1 do 3, gdzie 1 – rzadko, 2 – czasami, 3 – często.

1. Popołudnia spędzamy razem, bawiąc się w ulubione zabawy i gry. _____
2. Popołudnia spędzamy razem, oglądając telewizję. _____
3. Rozmawiamy z dziećmi o swoich uczuciach. _____
4. Zarówno ja, jako rodzic, jak i moje dziecko, dajemy sobie prawo do popełniania błędów. _____
5. Rozmawiam z dzieckiem o szczęśliwych chwilach. _____
6. Rozmawiam z dzieckiem o trudnościach, które nas dotyczą. _____
7. Muszę krzyczeć, żeby nakłonić moje dziecko do czegośkolwiek. _____
8. Moje dziecko łatwo się denerwuje i popada w złość. _____
9. Kupuję dziecku to, o co mnie poprosi. _____
10. Pytam moje dziecko o powody kłopotów szkolnych. _____
11. Rozmawiam z moim dzieckiem o jego/jej relacjach z klasą. _____
12. Zachęcam moje dziecko do zapraszania innych dzieci do siebie. _____
13. Zwracam uwagę na pozytywne zachowania mojego dziecka. _____
14. Krzyczę na dziecko, kiedy coś zepsuje. _____
15. Uczestniczę w pasjach mojego dziecka. _____
16. Czuję się przytłoczony/przytłoczona obowiązkami. _____
17. Trudno mi przekonać moje dziecko do wykonywania obowiązków domowych. _____
18. Myślę, że jestem beznadziejnym rodzicem. _____
19. Myślę, że moje dziecko mnie nie szanuje. _____
20. Jestem szczęśliwy/szczęśliwa, kiedy spędzam czas z moim dzieckiem. _____

Pytania dla dziecka

Przypisz każdemu punktowi wartość od 1 do 3, gdzie 1 – rzadko, 2 – czasami, 3 – często.

1. Popołudnia spędzamy razem, bawiąc się w ulubione zabawy i gry. _____
2. Popołudnia spędzamy razem, oglądając telewizję. _____
3. Rozmawiam z rodzicami o swoich uczuciach. _____
4. Myślę, że mam prawo do popełniania błędów. _____
5. Rozmawiam z rodzicami o szczęśliwych chwilach. _____
6. Rozmawiam z rodzicami o trudnościach, które nas dotyczą. _____
7. Rodzice muszą na mnie krzyczeć, żeby nakłonić mnie do czegoś, czego nie chcę. _____
8. Moi rodzice łatwo się denerwują i popadają w złość. _____
9. Rodzice kupują mi to, o co ich poproszę. _____
10. Rodzice pytają mnie o powody kłopotów szkolnych. _____
11. Rodzice pytają mnie o to, kogo z mojej klasy lubię. _____

12. Rodzice pozwalają mi zapraszać dzieci z klasy do siebie. _____
13. Rodzice mówią mi, kiedy zrobię coś dobrze. _____
14. Rodzice krzyczą na mnie, kiedy coś zepsuję. _____
15. Rodzice wiedzą, co lubię robić i uczestniczą w tym ze mną. _____
16. Wykonuję wszystkie swoje obowiązki domowe. _____
17. Szanuję moją mamę / mojego tatę. _____
18. Lubię spędzać czas z moimi rodzicami. _____
19. Jestem szczęśliwy/szczęśliwa, kiedy rodzice są przy mnie. _____

Monitoring standardów – ankieta

	TAK	NIE
1. Czy znasz standardy ochrony dzieci przed krzywdzeniem obowiązujące w Zespole Szkolno-Przedszkolnym nr 5 w Katowicach		
2. Czy znasz treść dokumentu <i>Standardy ochrony małoletnich</i> ?		
3. Czy potrafisz rozpoznawać symptomy krzywdzenia dzieci?		
4. Czy wiesz, jak reagować na symptomy krzywdzenia dzieci?		
5. Czy zdarzyło Ci się zaobserwować naruszenie zasad zawartych w <i>Standardach ochrony małoletnich</i> przez innego pracownika		
5a. Jeśli tak – jakie zasady zostały naruszone? (odpowiedź opisowa)		

5b. Czy podjąłeś /aś jakieś działania : jeśli tak- jakie, jeśli nie- dlaczego?(odpowiedź opisowa)		
6. Czy masz jakieś uwagi / poprawki/ sugestie dotyczące Polityki ochrony dzieci przed krzywdzeniem? (odpowiedź opisowa)		

+ załącznik „Niebieska Karta -A” w pdf.